

ABDURAUFI FITRATNING MA'NAVIY, AXLOQIY VA TARBIYAVIY QARASHLARI

Ilmiy rahbar: Samatov Xurshid
TATU Samarqand filiali Kompyuter Injiniroving
fakulteti KI 23-03 guruh talabasi

Rustamov. R. R.

Telefon raqami: +998 97 614 02 09

Elektron pochta: rufat2005rr@gmail.com

Annotatsiya:

Abdurauf Fitrat Turkiston jadidchiligining rivojida muhim rol o'ynagan hamda o'z asarlari bilan ushbu harakat g'oyalarining yoyilishiga juda katta hissa qo'shgan, Fitratning diniy islohotchilik yo'nalishidagi faoliyati, Abdurauf Fitratning "Oila" Asaridagi pedagogik qarashlari mazmuni, farzand tarbiyasi, oilaning jamiyatdagi o'rni, ma'naviy-axloqiy tarbiyaning insonlar komilligiga ta'siri xususida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: Fitrat, islohot, din, jadidchilik, "Munozara".

XX asr boshlarida butun Turkistonda yangi kuchga kira boshlagan jadidchilik harakati o'lkaning barcha sohadagi ishlarining kelajagini belgilab berdi. Jumladan, yangi adabiyot, publitsistika, siyosat va hokozolar. Davr ushbu yo'nalishlarning xarakterini aniqlab bergan namoyandalarini ham o'rta qo'ydi. Ularning orasida buxorolik Abdurauf Fitrat alohida o'rin tutadi. Uning "Munozara" Va "Bayonoti sayyohi Hindiy" kabi birinchi nasriy asarlari nafaqat Buxoro, balki butun Turkiston jadidlarini yanada kuchlantirdi. Ayniyning ta'biri bilan aytganda, Fitratning birgina "Munozara"si davr taraqqiyotiga g'oyat kuchli va samarali ta'sir ko'rsatdi. XIX asr oxirigi choragida Qrimda dunyoga kelgan "Usuli Jadid" maktablari Rossiya imperiyasining musulmonlar yashaydigan mintaqalarida keng yoyila boshladi. Maktablar Turkistonga ham yoyildi. Lekin bu maktablar dinga zid kelishini da'vo qiluvchi ulamo qarshiligiga duch keldi. Ayniqsa, bunday qarshilik Buxoroda Ochilgan maktab atrofida juda katta janjalga sabab bo'ldi. Fitrat ana Shu maktab janjali ta'sirida yaratgan "Munozara" asari yangi usul Maktablardan musulmon



dunyosi shariat yuzasidan foydalanishi mumkinligini isbot eta oldi. Faqat shu asarning Bosilib chiqishi tufayligina Buxoroda yangi usul maktablari qayta ochildi va ulardan mulla-mudarrislarning tavqi la'natlari olib tashlandi. Fitrat XX asrning boshlaridayoq o'zining she'rlari bilan ijod ahliga tanilgan edi. 1903 – 1904-yillarda Fitrat haj safariga borgan va Sharq mamlakatlari bo'ylab sayohat ham qilgan edi. Uning dunyoqarashi ayni shu yillar qilgan sayohati natijasida shakllangani va yetilganini aytish mumkin. Fitratning bu qadar yosh hajga borgan ham uning hayotida islom ancha muhim o'rin tutganini anglatadi. Fitratning ijodi va faoliyati haqida nafaqat O'zbekistonda, balki xorijda ham yetarli darajada ilmiy tadqiqotlar yaratilgan. Fitratshunoslarning deyarli barchalari uning ijodi va ijodining asosiy yo'nalishi ayni Turkiyada o'qib yurgan yillarida boshlanganligini ta'kidlaydilar. Fitrat Turkiyaga 1910-yilning bahorida Eron orqali ketad. Bu fakti Fitratning o'zi ham tasdiqlaydi. Asarlaridan birida Buxorodagi 1910-yil boshlarida bo'lib o'tgan sunniy va shia qo'zg'oloni vaqtida shaharda bo'lganini va voqea tafsilotlarini batafsil yozadi. Abdurauf Fitrat, shubhasiz, XX asr birinchi choragi Markaziy Osiy ziyolilarining eng ko'zgan ko'ringan va ta'sir doirasi kuchli bo'lgan vakillaridan biri hisoblanadi. U yozuvchi, shoir, jurnalist, siyosiy arbob va Turkiston jadidchiligining g'oyaviy yetakchilaridan biri sifatida tanilgan. Fitratning ilk hayot yo'li haqida, ayniqsa, 1909-yilgacha Bo'lgan davri borasida biz deyarli hech narsa bilmaymiz. Fitrat ijodi va Hayot yo'lini o'rgangan barcha tadqiqotchilarning ta'kidlashlaricha, u 1886-yili mayda, badavlat yoki o'ziga to'q savdogar – sarrof oilasida dunyoga kelgan (uning otasi o'zbek, onasi Tojik millatiga mansub bo'lgan). Begali Qosimov va Hamidulla Boltaboev ta'kidlashlariga ko'ra, uning otasi Abdurahim savdo ishlari bilan tez-tez Eron, Turkiya, Sharqiy Turkistonga borib turgan. Bu ma'lumot Abdurahimning kichik savdogar emas, balki katta savdo ishlari bilan shug'ulanganligini ko'rsatadi. Fitratning otasi oilasini tashlab avval Marg'ilonga ko'chib o'tadi, keyinchalik, tahminan 1913-yilda Sharqiy Turkiston, Koshg'arga ketadi. Shu sababli Fitrat Yoshligidan otasiz o'sadi. Ayrim tadqiqotchilarning ma'lumotlariga ko'ra, Fitrat an'anaviy boshlang'ich eski maktabni tugatgandan so'ng o'qishni avval Miri Arab madrasasida, so'ng Buxorodagi yana bir boshqa madrasada davom ettirgan. Shunday bo'lishiga qaramay, u asosiy ta'limni uyda, o'z onasidan olgan. XX asr boshlarida, Ne'matulloh Muhtaram qayd etishicha, Fitrat Buxoro adabiy davralarida yetarli darajada mashhur bo'lgan.



U “Mijmar” (Yoqimli hid tarqatuvchi cho‘g‘don) taxallusi ostida she‘rlar yozgan. Ne‘matulloh Muhtaram Fitratni Hoji Mulla Abdurauf, deb tilga oladi. Muhtaram o‘z asarini tahminan 1903 – 1904-yillarda yozib tugallaganligi va bu asarda Fitrat ismidan oldin Hoji laqabining qo‘llanilganligi inobatga olinsa, Fitrat ayni yigitlik chog‘ida haj amalini ado qilgan, deb aniq aytish mumkin. Begali Qosimov Boris Pestovskiye ta‘yanagan holda shunday yozadi: “Fitrat 18 yoshiga qadar Buxoroda tahsil oladi, so‘ng Sharqda Turkiya, Hindiston, Arabiston hamda markaziy Rossiya – Moskva, Peterburg bo‘ylab sayohat qiladi. Fitrat o‘sha vaqtda haj safarining an‘anaviy yo‘li hisoblangan Hindiston orqali Emas, balki temir yo‘l bilan Odessa, Turkiya orqali Arabistonga safar qilganligini tahmin qilish mumkin. Agar Fitratning o‘gay qizi Sevara Karomatillaxo‘jaeva xotiralariga tayanadigan bo‘lsak, Fitrat bu haj safariga bir o‘zi borgan. Uning xotirlashiga ko‘ra, Fitrat yonidagi bor mablag‘ini Hindistonda o‘g‘irlatib qo‘ygandan keyin Buxoroga qaytish uchun pul topish maqsadida Fitrat u yerda bir muddat qolib sartaroshlik bilan shug‘ullangan. Demak, Fitrat haj safariga Turkiya orqali borib Hindiston yo‘li bilan qaytib kelgan. Fitrat o‘zining xotirlashicha, avvalda jadidchilikka qarshi bo‘lgan va ma‘lum bir kishilarning ta‘siri ostida Fitratda yangi usul maktablari, umuman jadid harakatiga rag‘bat uyg‘ongan. Fitrat, Edvard Olvortning ta‘kidlashicha, “Buxoro madrasasini a‘lo darajada bitirganidan keyin Behbudiyning yaqin izdoshiga aylandi. Lekin Olvortning bu ta‘kidiga u qadar qo‘shilib bo‘lmaydi. Fitrat Buxoro talabalarining “eng fozili” bo‘lishiga qaramay 1910-yilda ham u Buxorodan tashqarida umuman noma‘lum Shaxs edi. Olvort o‘z tahlili davomida “Fitrat Markaziy Osiyodagi Katta muammolar o‘ngida diniy ulamoning naqadar tushkunligi hamda uning bu vaziyatdagi mavjud imkoniyatlari borasida keskin fikrlar aytdi”, deb ta‘kidlaganda, 1911-1912-yillar davomida Turkiyada o‘zining birinchi asarlarini nashr qildirgan va u bilan mashhurlikka erishgan Fitrat haqida so‘z yuritadi. Bundan tashqari, ayrim manbalarda keltirilishicha, Fitrat o‘zining ustoz Behbudiya ergashib jadidchilik harakatiga qo‘shilgan ammo, bu fikrni tasdiqlaydigan fakt va ma‘lumotlar hanuz yo‘qligi uchun uni asossiz deyish mumkin. Fitratning islomiy dunyoqarashini belgilab beradigan to‘ng‘ich asari “Munozara” hijriy 1327-yili muallifning moddiy qiynchilikda bo‘lishiga qaramay Istanbulda nashr etildi va turli yo‘llar bilan Buxoroga olib kelindi. Hisao Komatsu “Munozara” avval 1911-yili Istanbulda forscha, so‘ngra Toshkentda o‘zbekcha va ruscha nashr qilinganligini qayd etadi.



“Munozara”ning markazida buxorlik yoshlar tashkil etgan birinchi forsiy “Usuli jadid” maktabi va uning atrofida paydo bo‘lgan janjal voqealari turadi. Ushbu maktabning tarixiga qisqacha nazar tashlaymiz. Maktab 1908-yil 5-oktabr Sadridin Ayniy, Abdulvohid Munzim, Homidxo‘ja Mehriy va Ahmadjon Mahdum Hamid (bu Ikkisi Ayniyning madrasadosh do‘stlari edi) tarafidan Abdulvohid Munzim hovlisida ochiladi. Oradan deyarli bir yil o‘tib, 1909-yil 6-sentabr kuni maktabda tantanali ochiq imtihon o‘tkaziladi. Buxoroda jadid maktablarini ta‘qiqiga Olib kelgan voqealar aynan shu kuni sodir bo‘ldi. Fitrat asarini Istanbulda chop ettirishiga ham bir necha omillarni sabab qilib ko‘rsatish mumkin. Asarda islomchilik ruhi Kuchliligi, Buxoro hukumati va ulamolarining haddan ortiq qattiq tanqidi kitobni rus Turkistoni yoki Kavkaz matbaalarida chop etish imkonini bermas edi. Senzura ruxsat bermasligi aniq edi. Ayniyning yozishicha, Fitrat bu davrda eski adabiyot va diniy ilmlardan tashqari yangi adabiyot ta‘sirida fikri ancha o‘sgan, atrof mamlakatlarga sayohat qilib, siyosiy, ijtimoiy, iqtisodiy sohalardan va Buxoroning haqiqiy ahvolidan juda yaxshi xabardor bo‘lgan. Demak, Fitrat Turkiyaga ketmasidan oldin islomchilik dunyoqarashi Zamonining siyosiy va ijtimoiy voqealari natijasida ancha yetilib bo‘lgan edi. Turkiyada uning bu qarashlari yanada mukammallashdi va kengaydi. “Munozara”ning mazmuni ham bu fikrlarni tasdiqlaydi. Fitrat 1914-yili Turkiyadan qaytib keladi. U Turkiyada Bo‘lgan vaqtlaridayoq Turkiston matbuotida, xususan Behbudiy nashr qilgan “Samarqand” gazetasi va “Oyina” jurnalida o‘zining maqolalari bilan faol ishtirok eta boshlaydi. Ushbu maqolalar tahlilga tortilsa Fitratning o‘sha vaqtda ayni islomchilik g‘oyalarini ilgari surganligini ko‘rish mumkin. Fitrat jadidchilikning “otasi” bo‘lgan Gasprinskiyning utopik, ideal islom davlati qurilishiga oid fikrlari aks etgan “Dorur-Rohat musulmonlari” romanini 1915-yili fors tiliga tarjima qilib nashr etdi. Fitratning ayni shu Asari tarjimasiga qo‘l urganligini Turkiya tahsilidan so‘ng islomchilik fikriga berilganligi va 1914-1916-yillarda bu g‘oya ijodining asosini tashkil qilganligini ayni davrda e‘lon qilingan maqola va asarlari yana bir bor tasdiqlaydi. Fikrimizning dalili sifatida quyida uning “Oyina” jurnalida e‘lon qilingan maqolalaridan namuna beramiz. Shuningdek, Fitratning Ozarbayjon matbuotida Buxoro yoshlari, ularning faoliyatlari bilan bog‘liq masalada e‘lon qilingan maqolaga javob maqolasining ham matni berilmoqda. Fitratning ushbu maqolasi yangi topilgan va hozirga qadar Fitrat ijodi va faoliyati bilan bog‘liq biror bir tadqiqotda tilga olinmagan. Ushbu maqola Buxoro jadidlari, ayniqsa, “Yosh



buxoroliklar” harakatining ayrim qirralarini ochib berish, ular faoliyatidagi shu vaqtga qadar noma’lum bo’lgan jihatlarni yoritishda muhim manba hisoblanadi. Matni joriy imlododa – tabdilda berilayotgan maqolalarning tili, uslubi asl holicha qoldirildi. Maqolada keltirilgan Qur’on oyatlarini ham Fitratning o’zi tarjima qilgan va ayrimlariga izohlar ham bergan. Bu maqolalar Fitratning dunyoqarashi, faoliyat qirralarini to’laqonli tushunishga xizmat qiladi. Fitrat ona Turkistonni ozod ko’rishni istaydi, buning uchun har bir turkistonlik oila, axloq, tarbiya va erk o’chog’i bo’lishi lozimligini anglaydi. Mutafakkir yangi oilani ana shu tartibda qurishga da’vat etadi. Har jihatdan sog’lom bo’lgan oila yetishtirgan farzandlargina millatni yuksakka ko’tara olishini, uni istibdoddan qutqarishini aytadi: “Bu dunyo kurash maydonidir. Bu maydonning quroli sog’lom jism-u tan, aql va axloqdir. Lekin ana shu qurol-aslahamiz sinib, zang bosib chirib ketgan. Shunday qurollar bilan bu dunyoda bizga na saodat va na rohat bor...”, –deb ta’kidladi u. Barchamizga ma’lumki, tarbiya – aniq maqsadli hamda ijtimoiy-tarixiy tajriba asosida yosh avlodni har tomonlama kamol toptirishga, ularning ongini, ma’naviy-axloqiy qadriyatlar va dunyoqarashini shakllantirishga qaratilgan tizimli jarayondir. Axloq esa ma’naviyatning tarkibiy qismi sifatida shaxs kamolotining yuqori bosqichi sanaladi. “Axloq (arab. Xulqning ko’pligi; lot. Moralis – xulq-atvor) –ma’naviy hayot hodisasi, ijtimoiy ong shakllaridan biri, ma’naviyat sohasiga oid tushuncha. Kishilarning tarixan tarkib topgan xulq-atvori, yurish-turushi, ijtimoiy va shaxsiy hayotidagi o’zaro munosabat, shuningdek, jamiyatga bo’lgan munosabatlarini tartibga solib turadigan barqaror, muayyan me’yor va qoidalar yig’indisi. Qadimgi ajdodlarimiz komil inson haqida butun bir axloqiy talablar majmuini, zamonaviy tilda aytsak, sharqona axloq kodeksini ishlab chiqqanlar. Kishi qalbida haromdan hazar, nopoklikka, adolatsizlikka nisbatan murosasiz isyon bo’lishi kerak. Shunday odamgin lafzini saqlaydi, birovning haqiga xiyonat qilmaydi, sadoqatli bo’ladi, vatani, xalqi uchun jonini fido etishga ham o’zini ayamaydi. Axloq talablari kishilarning fe’l-atvori va faoliyatida o’z ifodasini topadi. Axloq talablari kishilarning fa’l-atvori va faoliyatida o’z ifosadini topadi. Axloq hodisa sifatida ijtimoiy faoliyatni tartibga solishning boshqa shakllaridan o’z talablarining asoslanishi va amalga oshirilishi bilan farq qiladi. Axloq me’yorlari hamma uchun barobardir, lekin ular hech kimning buyrug’i bilan joriy etilmagan burch, majburiyat tarzida namoyon bo’ladi. Davlatimiz kelajagi ham, rivojlangan mamlakatlar orasida tutgan mavqei va salohiyati ham, dunyoqarashi, bilimi, aql-



zakovati, vatan, jamiyat va oila oldidagi burchi va mas'uliyatini to'g'ri anglashi, bugungi avlodga bog'liqdir. Zero bilim va kasb-hunarga qiziqish, ota-onaga xurmat, do'stga sadoqat, mehr-shafqat, halollik va poklik kabi axloqiy fazilatlar oilada shakllanadi va sayqal topadi. Abdurauf Fitratning "Oila yoki oila boshqarish tartiblari" asari oilaning paydo bo'lishi, uning jamiyatdagi o'rni va ahamiyati, oilada amal qilinadigan ichki tartib va qoidalarga bag'ishlangan. Ayniqsa, asarning "Uylanish yoki uylanmaslik xususida", "Qalin (puli) va to'y qanday bo'lishi lozimligi haqida", "Er-xotinning qanday yashamoqligi xususida", "Oilaning Maishati va idorasi" qismlarida bu masalalar haqida fikr yuritib o'tgan. Abdurauf Fitrat ushbu asarida har bir yangi oila uchun qo'llanma vazifasini o'tashi mumkin bo'lgan masalalarni yoritadi. U vatanparvarlik va millatparvarlik tamoyillaridan kelib chiqib, kitobning birinchi qismiga, ayniqsa katta e'tiborni qaratadi. Undan nafaqat o'sha davr balki hozirgi kunda ham yangi oila qurmoqchi bo'lgan yoshlar kichik hajmdagi axloqiy-maishiy, gigienik-salomatlik qomusi sifatida foydalanishi mumkin. Bundan tashqari, asarda oilaning moddiy tomonlari, tashkil topgandan boshlab, buzilishigacha bo'lgan holatlarning axloqiy asoslari to'g'risida ham to'xtalib o'tadi. Bu jihatlarni o'sha davr nuqtai nazaridan qaraydigan bo'lsak juda ijobiy jihat hisoblanadi. Chunki, bu davrda Turkistonda hali meditsina unchalik rivojlanmagan, kishilarning turmush madaniyati ham u qadar yuqori emas edi. Fitrat ko'plab xorijiy davlatlarda bo'lganligi sababli, u yerdagi ijobiy, o'rganish zarur bo'lgan, turmush tarziga oid juda ko'p tajriba orttirgan edi. Er-xotin va farzandlardan iborat, bir shaxs boshchiligida, birga yashovchilar, Fitratning fikricha, oilani tashkil etadi. Asarda har bir oila manfaatini himoya qilish maqsadida turli qonunlar ishlab chiqilgani, ular «manzil tadbir» (ro'zg'or tebratish tadbiri) deb atalgani ta'kidlanadi. Shu ma'noda, muayyan mamlakat aholisi axloqsizlik oqibatida oilaviy munosabatlarini zaiflashtirib yuborsa va intizomsizlikka yo'l bersa, shu millatning saodati ham, hayoti ham shubha ostida qoladi. Oilada ayollarga munosabat haqida to'xtalib, Fitrat quyidagi rivoyatni ham keltiradi: "Oysha (r.a.) rivoyat qiladilar. Nabiy alayhissalom dedilar: "Eng komil mo'minlar xushhulq va oilasi bilan lutf ila munosabat qiladiganlardir. O'z xotinlariga mardikarim yaxshilik qiladi va mardilaim yomonlik". Fitrat nazarida mamlakat taqdiri va istiqboli barkamol farzandlarni tarbiyalash bilangina belgilanmaydi. Mazkur asarda millatning ma'rifatparvarligi ayollarga bo'lgan munosabatda ham yorqin namoyon bo'lishi qayta-qayta ta'kidlangan. Kitobning ikkinchi qismi va muhim qismlaridan



yana biri farzand tarbiyasiga bag'ishlangan. Fitrat ham tarbiyani an'anaviy yo'nalishda talqin etadi: jismoniy tarbiya, aqliy tarbiya va axloqiy tarbiya. Ana shu uch tarbiya uyg'unligida haqiqiy inson kamol topadi, deb hisoblaydi. Kitobning bu qismida Fitrat, ma'lum ma'noda, o'ziga xos axloqiy tarbiya nazariyasini taqdim qiladi. U ixtiyor erkinligi muammosini mayl Tushunchasi orqali o'rtaga tashlaydi: baxt mayli, faoliyat mayli, aloqa mayli, boshqalarga mehr-muhabbat mayli va h.k. Bularning hammasida ham insonni jamiyat a'zosi sifatida, ijtimoiy mavjudot sifatida olib qaraydi. Shuningdek, u izzat-nafs, ayniqsa, iroda masalasiga alohida to'xtalib o'tadi. "Iroda va ixtiyor" sarlavhasi ostidagi kichik bobda Fitrat farzandni irodali qilib tarbiyalashga da'vat etadi, iroda tarbiyasining to'rt banddan iborat qoida-bosqichlarini taklif etadi. Bolani irodali qilib tarbiyalashda ota-onaning zo'ri emas, balki bolaga beriladigan muayyan erkinlik muhim ekanini ta'kidlaydi. Fitrat qarashlarida islomiy oila mohiyatini anglash bo'lgani uchun oilada Millatning qadri va sha'nini belgilovchi harakatlar, avvalo, er va xotinning iffat va diyonati bilan bog'liq ekanini hayotiy misollar bilan tushuntiradi. Er-xotinlikning birinchi sharti va oxir-oqibati farzand ekan, bu maqsadga erishish vositasi va sababi visoldir. Visol ishtiyoqi yoshlarda ertaroq tug'ilishiga qaram asdan «hakimlar erkaklarga 23 yoshdan oldin uylanmaslikni va qizlarga 18 yoshdan oldin turmushga chiqmaslikni maslahat beradilar». Abdurauf Fitrat ushbu «maslahat»ning ham fiziologik va genetik, gigiyenik va sihatlab maqsadlariga qaratilganini eslash barobarida oilaning sog'lom va barkamol farzand yetishtirishdagi vazifalarini erinmay birma-bir uqtirib o'tgan. Oilani janjal, fisq, xiyonat va, boringki, taloq kabi kushandalardan saqlab turuvchi vosita madoradir, ya'ni er-xotinning murosasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdurazaqov Fazliddin Abdunabiyevich. (2023). OLIY TA'LIM MUASSASASI TALABALARIGA TARBIYA BERISHDA PEDAGOG NUTQI.
2. Rustamovich T. A. Islom Ta'limotlarda Shaxs Ma'naviyati Masalalari //TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIIY JURNALI. – 2021. – T. 1. – №. 5. – C. 186-190
3. A. Avloniy. "Turkiy guliston yoxud axloq". T., "O'qituvchi". 1994
4. M. Imamova. Oilada bolalarning ma'naviy axloqiy tarbiyasi — T. "O'qituvchi". 1999



5. Tanlangan asarlar. Nashhraga tayyorlovchi Hamidulla Boltaboyev. Toshkent. Ma'naviyat.

6. Samatov K. Issues Naqshbandi teaching peace and harmony in society // Theoretical & Applied Science. – 2016. – №. 2. – C. 175-179.

7. Samatov, Khurshid. "Issues Naqshbandi teaching peace and harmony in society." Theoretical & Applied Science 2 (2016): 175-179.

8. Samatov, K. (2016). Issues Naqshbandi teaching peace and harmony in society. Theoretical & Applied Science, (2), 175-179.

9. Ulmasjonovich K. S. Mystical and philosophical foundations of human interaction. – 2021.

10. Ulmasjonovich, Khurshid Samatov. "Mystical and philosophical foundations of human interaction." (2021).

11. Ulmasjonovich, K. S. (2021). Mystical and philosophical foundations of human interaction.

12. Ulmasjonovich K. S. Mystical and philosophical foundations of human interaction (based on the teachings of makhdumi Azami Kasani) // European Scholar Journal. – 2021. – T. 2. – №. 11. – C. 45-48.

13. Ulmasjonovich, Khurshid Samatov. "Mystical and philosophical foundations of human interaction (based on the teachings of makhdumi Azami Kasani)." European Scholar Journal 2.11 (2021): 45-48.